

20. Jan Mayen deilan.

Magnús Már Guðmundsson

Fyrir rúmum aldarfjórðung áttu Íslendingar í milliríkjadeilu við Norðmenn um hafsvæðið umhverfis Jan Mayen. Deilan stóð í nokkur ár og mátti að hluta rekja til útfærslu efnahagslögsögu Íslendinga út í 200 mílur.

Eyjan Jan Mayen er í 292 mílna (540 km) fjarlægð norðaustur frá Íslandi. Hún er 550 mílur (1018 km) frá Tromsø á meginlandi Noregs og 246 mílur (455 km) frá Grænlandi. Árið 1921 kom norska veðurstofan veðurathugunarstöð fyrir á eyjunni og átta árum síðar var eyjan innlimuð í norska ríkið.¹

Íslendingar stóðu einir að íslenska loðnustofninum þangað til Færeyingar fengu heimild til loðnuveiða árið 1977. Stofninn er sérstakur og aðgreindur frá öðrum við Grænland og í Barentshafi en íslenska loðnan hryggur fyrir vestan og sunnan landið, Norsk skip við kolmunnaveiðar urðu sumarið 1978 vör við loðnu á Jan Mayen svæðinu og veiddu skipin það árið um 150.000 lestir af loðnu. Veiðarnar komu Íslendingum á óvart og í fyrstu var ekki ljóst hvort um væri að ræða sama loðnustofn og veiddur væri við Ísland. Þessar veiðar vöktu áhuga norskra útgerðarmanna sem í kjölfarið þrýstu á yfirvöld að setja norska fiskveiðilögsögu við Jan Mayen. Stjórnvöld í Noregi ákváðu að komið yrði á lögsögu við eyna, en ekki fyrir en að loknu samráði við Íslendinga.²

Deila Norðmanna og Íslendinga var þrískipt. Í fyrsta lagi var deilt um rétt ríkjanna um 200 mílna efnahagslögsögu. Ekki var deilt um rétt ríkjanna til að færa efnahagslögsöguna út í 200 mílur, heldur hvort Norðmenn gætu fært lögsöguna í kringum Jan Mayen út í 200 mílur. Ef það væri réttur Norðmanna var komið upp vandamál varðandi skiptilínu á svæðinu á milli Íslands og Jan Mayen. Norðmenn töldu að miða ætti við miðlínu á svæðinu, en Íslendingar vildu að 200 mílna mörk íslenskrar efnahagslögsögu giltu. Ef farið yrði að vilja Norðmanna myndi það færa

¹ Guðmundur Eiríksson: „Jan Mayen-málið“, bls. 433-444

² Guðmundur Eiríksson: „Jan Mayen-málið“, bls. 445

þeim yfirráð yfir 25.000 ferkílómetra svæði, sem félli annars Íslendingum í hlut.³ Í öðru lagi deildu þjóðirnar um fiskveiðiréttindi og fiskistofna. Og í þriðja lagi var deilt um landgrunnið á svæðinu á milli Íslands og Jan Mayen, en þjóðirnar voru ósammála um hvernig ætti að ákvarða eignarétt landgrunnins og skiptingu og nýtingu á þeim hugsanlegu auðlindum sem þar væri að finna.

Í raun voru það Íslendingar sem gáfu kröfu Norðmanna byr undir báða vængi að miðlínan á milli Jan Mayen og Íslands skyldi gilda. Í aðdragenda þess að Íslendingar ætluðu að færa efnahagslögsöguna út í 200 mílur báðu Norðmenn um fund. Forsætisráðherrarnir, Geir Hallgrímsson og Trygve Bratteli, funduðu í Helsinki í lok júlí 1975.

Spurðist Trygve Bratteli forsætisráðherra fyrst fyrir um hvernig framkvæmd ákvörðuninnar yrði hagað í einstökum atriðum og þá fyrst og fremst hvað snertir línurörkin gagnvart Jan Mayen. Geir Hallgrímsson rakti ákvæði reglugerðarinnar um útfærslu í 200 mílur varðandi Jan Mayen. Samkvæmt skýringum sem gefnar hafa verið af hálfu íslenskra stjórnvalda á reglugerðinni, gildir miðlína nú gagnvart Jan Mayen.⁴

Í reglugerð frá 1975 um var kveðið á um að mörk efnahagslögsögunnar ættu að miðast við „miðlínu en ekki 200 mílurnar þar til öðruvísi yrði ákveðið.“⁵ Þetta var afnumið með lögum landhelgi, efnahagslögsögu og landgrunn 1. júní 1979.⁶

Ríkisstjórnin ákvað að landhelgisnefndin hæfi störf á ný, en við útfærslu fiskveiðilögsögunnar í 200 mílur hafði hún verið ríkisstjórninni til ráðgjafar. Utanríkisráðherra var formaður nefndarinnar sem var í fyrstu Benedikt Gröndal og síðan Ólafur Jóhannesson. Nefndin tók til starfa í lok apríl 1979.⁷

³ Gunnar G. Schram: „Deilan um Jan Mayen“, bls. 212

⁴ Skýrsla í vörslu Guðna Th. Jóhannessonar

⁵ Gunnar G. Schram: „Deilan um Jan Mayen“, bls. 212

⁶ Lög um landhelgi, efnahagslögsögu og landgrunn frá árinu 1979

⁷ Guðmundur Eiríksson: „Jan Mayen-málið“, bls. 451

Fyrstu formlegu viðræðurnar milli Íslands og Noregs áttu sér stað í Reykjavík um mitt sumar 1979 og snerust þær að mestu um loðnuveiðar á Jan Mayen svæðinu. Norðmenn ræddu við Íslendinga um að sett yrðu lög í Noregi um efnahagslögsögu til að hægt væri að koma í veg fyrir veiðar annarra en Íslendinga, Norðmanna og Færeyinga á svæðinu. Ekki náðist samkomulag um það og slitnaði upp úr viðræðunum. Deila þjóðanna magnaðist þegar stjórnvöld í Noregi heimiluðu veiðar á Jan Mayen svæðinu í júlí, rúmum mánuði eftir viðræðurnar í Reykjavík, og um miðjan ágúst óskaði ríkisstjórn Íslands eftir viðræðum við norsk stjórnvöld og að veiðum Norðmanna yrði hætt. Norsk stjórnvöld féllust á það og ráðgert var að viðræður yrðu haldnar í lok ágúst, en þeim var þó frestað vegna sveitarstjórnarkosninga í Noregi. Viðræðunum var frestað á ný vegna stjórn málaástandsins á Íslandi og þingkosninganna 3. desember. Í byrjun janúar 1980 varð ósætti milli þjóðanna því íslensk stjórnvöld höfðu heimilað íslenskum skipum að veiða 100 þúsund lestir til viðbótar og jafnvel 180 þúsund lestir síðar um veturinn. Þessu mótmæltu ráðamenn í Noregi og vísuðu til viðræðanna í Reykjavík í júní.⁸

Tveimur mánuðum eftir þingkosningarnar tók ríkisstjórn Gunnars Thoroddsens við völdum og í kjölfarið voru ákveðnar viðræður milli ríkjanna um miðjan apríl 1980 og í þeim viðræðum nálgudust þjóðirnar samkomulag. Framhaldsviðræður voru haldnar í Noregi 8.-10. maí og þar var gengið frá samkomulaginu án þess að það væri undirritað. Ákveðið var að leggja samkomulagið fyrir þjóðþingin. Með samkomulaginu myndu Norðmenn viðurkenna 200 mílna efnahagslögsögu Íslands í áttina að Jan Mayen og á móti viðurkenndu Íslendingar rétt Norðmanna til að færa efnahagslögsögu Jan Mayen út í 200 mílur. Samkomulagið fjallaði enn fremur í meginatriðum um veiðar og verndun fiskistofna. Auk þess var ákveðið að skipa nefnd sem átti að reyna að leysa ágreininginn um landgrunnið á svæðinu á milli Íslands og Jan Mayen. Samkomulagið var samþykkt í báðum ríkjunum og tók gildi 13. júní 1980.⁹

Samningsvilji Norðmanna í deilunni við Íslendinga réðst að talsverðu leyti af ótta þeirra við að Íslendingar myndu krefjast brottfarar bandaríks herliðs frá landinu ef að þeim væri þrengt. Knut Frydenlund, þáverandi utanríkisráðherra Norðmanna, er

⁸ Guðmundur Eiríksson: „Jan Mayen-málið“, bls. 452-454

⁹ Guðmundur Eiríksson: „Jan Mayen-málið“, bls. 455-458

sagður hafa verið sannfærður um að Sovétmenn hefðu lofað Íslendingum aðstoð í deilunni - enda hefðu Sovétmenn beðið eftir slíku tækifæri í nokkur ár. Norsk stjórnvöld lögðu mikla áherslu á að Bandaríkjamenn héldu herstöð sinni hér á landi og m.a. hafi þeir í þeim tilgangi gerst milligöngumenn í þorskastríðum Breta og Íslendinga á 8. áratugnum. Auk þess hafi útreikningar sýnt fram á að það yrði afar kostnaðarsamt að koma upp annarri herstöð í stað stöðvarinnar í Keflavík.¹⁰

Sáttanefndin var skipuð fljótlega eftir að að samkomulagið tók gildi og var Hans G. Andresen fulltrúi Íslands. Nefndin aflaði sér upplýsinga um jarðfræði landgrunnins meðal annars til að vita hverjar líkurnar væri að þar væri að finna jarðefnaauðlindir. Megin niðurstaða nefndarinnar var fólgin í samkomulagi um að mörk landgrunnss hvors aðila á svæðinu skyldi vera hin sömu og mörk efnahagslögsögu hvors aðila. Nefndin gerði, með hliðsjón af upplýsingum um jarðfræði landgrunnssins, tillögu um sameiginlega nýtingu á olíuefnum á nánar tilgreindu svæði á milli Íslands og Jan Mayen.¹¹ Samkomulagið var samþykkt að þjóðþingunum – fyrst hér á landi 18. desember 1981 og í Noregi 19. maí 1982 og það öðlaðist lokum gildi 2. júní sama ár. Gunnar G. Schram, fyrrverandi lagaprófsor, sagði Jan Mayen deiluna vera gott dæmi þar sem að deila væri til lykta leidd á grundvelli sanngirni þar sem hagsmunir beggja aðila voru vegnir og metnir.¹²

Deilan snerist þannig um þrjú atriði, þ.e. rétt ríkjanna varðandi efnahagslögsögu ríkjanna og hvort að miðlína ætti að gilda, fiskveiðiréttindi og um landgrunninn. Stærsti þáttur deilunnar var fiskveiðiréttindin og þá aðallega veiðar á loðnu. Það að Norðmenn féllu frá kröfu sinni um miðlínuna og viðurkenndu að fullu 200 mílna lögsögu Íslendinga hafði bein áhrif á þann þátt deilunnar sem snéri að fiskveiðum og landgrunninum. Að lokum ber að taka það fram þessi milliríkjadeila Íslendinga og Norðmann var ekki jafn alvarleg í samanburði við átökin í fiskveiðideilum og þorskastríðum Breta og Íslendinga.

Heimildir:

¹⁰ *Morgunblaðið*, 27. júní 1998

¹¹ Guðmundur Eiríksson: „Jan Mayen-málið“, bls. 459-460

¹² Gunnar G. Schram: „Hvarf miðlínunnar úr rétti hafnsins“, bls. 139

Guðmundur Eiríksson: „Jan Mayen-málið“. *Ólafsbók. Afmælisrit helgað Ólafi Jóhannessyni sjötugum*. Ritstjóri Steingrímur Jónsson. Ísafoldarprentsmiðja. Reykjavík, 1983.

Gunnar G. Schram: „Deilan um Jan Mayen: Kröfur Norðmanna og réttur Íslendinga“. *Tímarit lögfræðinga* 29. árg., 4. tbl. (1979), bls. 212-216.

Gunnar G. Schram: „Hvarf miðlínunnar úr rétti hafsins.“ *Úlfjótur - afmælisrit* 1. árg., 1. tbl. (1997), bls. 125-149.

Morgunblaðið, 27. júní 1998

Lög um landhelgi, efnahagslögsögu og landgrunn 1979 nr. 41 1. júní
<http://www.althingi.is/lagas/131a/1979041.html>

Skýrsla í vörslu Guðna Th. Jóhannessonar